

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

Y. Müh. Hulusi ÇETİNOĞLU*

KİT'leri özelleştirme ve halka açma, son senelerin gündeminde en önemli yeri almıştır. Esasında Dünyada ve memleketimizde, senelerce yazılan ve konuşulan, meselelerin başındadır.

Gelişmenin, refahı arttırmanın, sanayileşmenin, serbest piyasa veya devletçi ekonomilerle gerçekleştirilmesi hususlarındaki incelemeler kütüphaneleri doldurmuştur.

Türkiye'deki durum ve tatbikatlara geçmeden önce dünyadaki gelişmelere kısacık göz gezdirmekte fayda vardır.

DÜNYADAKİ DURUM

Serbest piyasa ekonomisi denince, şüphesiz ilk akla gelen Amerika, Japonya ve Almanya'dır.

Amerika'da işletmelerin başlangıçta kuruluşları, genel olarak fertler ve aileler tarafından gerçekleştirilmiştir. Zaman içinde hisseler halka satılmış ve yaygınlaşmıştır. Bunun için herhangi bir zorlama olmamış, alınan ekonomik tedbirler, karar ve teşvikler bugünkü neticeyi meydana getirmiştir.

Amerika'da daha 1952 yılında 6.5 milyon aile hisse senedine sahipti. Bu rakam 1966 da 22 milyon olarak tespit edilmiştir. Bu 14 senede üç misli bir artıştır ve o zamanki 48 milyon olan Amerika ailesine göre hemen hemen % 50'dir.

(*) MESS Başkanı

Amerika'daki hisse senetleri sahiplerinin % 50'si serbest meslek erbabı, memur ve tacirdir. Hisse senetlerinin büyük bir ekseriyeti (% 34.7) kadınlar olmak üzere mütevazi ev halkınıdır. Bilhassa ev kadınları yiyecek için harcanmak üzere kendilerine verilen paralardan tasarruf etmişler, imkânları nispetinde hisse senedine ayırmışlar böylece ailelerini ve kendilerini hisse senedi sahibi yapmışlardır.

Amerika'da 3. cü potansiyel işçilerdir. 1962'de 439 bin hisse senedi sahibi işçi ailesi varken 1965'te 647 bin, 1967'de 1 milyon olmuştur. Bugün ise tespit edilen rakamlara göre nüfusun 1/7'si yani 30 milyonu doğrudan doğruya hisse senedi sahibidir.

Vasıtalı olarak bağlı bulunduğu sigorta veya emekli sandığı ve diğer sosyal dayanışma kurumları dolayısıyla sahip oldukları hisse senetlerini hesaplamak mümkün değildir.

Raymond Cartier'in etüdüne göre Amerika'da muhtelif büyük şirketler tetkik edildiği zaman görülen şudur :

Telgraf ve telefon şirketi bizde veya Avrupa memleketlerindeki aksine, devlet işletmesi değil, doğrudan doğruya bir anonim şirket şeklindedir. Hisse senetleri vatandaşın elindedir. Amerikan telgraf ve telefon şirketinde çalışanların sayısı 733 bin, hisse senedi sahibi 3 milyondur.

General Motors dünyanın 100 büyük şirketi arasındadır. Burada çalışanların sayısı 734 bin, hisse senedi sahibi 1.3 milyondur.

1.3 milyon hisse sahibinden 1 milyona yakın kimsede olanı 100'den azdır. 266 bin kişide olanı 100 ila 1000 adet, 20.000 kişide olanı 1000'den fazla, yani 1 milyon kişi 100 hissedenden az miktarda hisseye sahiptir. Ağırlık böylelikle az gelirli, orta sınıf kimselerde toplanmıştır.

Bu arada Ford şirketinin durumu enteresandır. Ford Şirketi, Hanri Ford tarafından başlangıçta şahıs şirketi olarak kurulmuş ve uzun müddet böyle devam etmiştir. Muayyen merhaleler geçirmiş, bugün bu şirketin hisse senetleri durumuna ve yayılışına bakıldığı zaman görülen şudur :

109 milyon hisse senedi vardır. Bir hisse senedinin nominal değeri 50 Dolardır. Asıl kurucu olan Ford ailesinde, Ford ailesinin yakınlarında amcazade, akraba, teyzezade, yani 2.ci, 3.cün derecede akrabalarda 109 milyon adetten bugün mevcut olan 13 milyon addettir.

Uzak akrabaları bir taraf bırakıp ta sadece Hanri Ford'un torunu ve çocukları nazarı itibare alırsak, yani 1. ci derece akraba diyebileceğimiz oğul ve torunları nazarı itibare alırsak; onlardaki hisse adedi 2 milyon, yani takribi % 2'dir.

Üç nesilde, fert olan, aile olan sahip, değişmiş ve % 2 nispeti kendilerine kalmış, diğerleri bütün Amerikan vatandaşlarına dağılmıştır.

Fransız gazetecisi Raymond Cartier'nin bu mevzuda 1968'de uzun incelemelerinin sonunda vardığı bir netice vardır. "Fransızlar Siz de Birgün Kapitalist Olacak mısınız?"

adını verdiği incelemede; devletin olan Fransız telefon şirketi ile Amerika'daki anonim şirket şeklinde vatandaşın olan Amerikan telefon şirketi ile ilgili olanı; enteresandır.

"% 80'ini 100 hissenin altında olmak üzere 3 milyon aksiyoneri bulunan Amerikan telefon şirketi gözle görülür bir şekilde Fransız tekelinden daha demokratiktir. Hayret vericidir ki, modern bir memlekette telefon isteyen bir kimse bu iş aletine, bu ihtiyaç maddesine talip olan bir kimse, Fransa'da muayyen bir zaman, hatta birçok sene beklemek mecburiyetindedir. Hiç kimse devleti telefonculuk yapmak için zorlamamaktadır. Eğer bu vazifeyi kendisi istiyorsa devlet hiç değilse iyi yapmak durumunda olmak zorundadır. Devlet milletin ağası değil, hizmetkârı olmalıdır."

Japonya'da, şahıslarda, tasarrufların işletmelere kaydırılması fikri Amerika'daki gibi geniş olmadığı için, devlet duruma göre vazife almıştır. 1880'lerden sonra ise devlet, altyapı ve amme hizmeti ağır basanlar hariç, diğer teşebbüsleri özel sektöre ve halka devretmeyi programlamıştır.

İşletmelerin özelleştirilmesi, bugünkü neticeye ulaşmanın ilk adımları olmuştur. Mevcut işlemlerin durumuna göre, başlangıçta daha çok toptan devir, özelleştirme, ön plânda tutulmuştur. Meselâ Ani madenleri, değerinin % 20'si gibi bir fiyata, % 2'si peşin, % 20'si 10 yıl ve geri kalanı 24 yıl vade ile, Nagasaki tersanesi değerinin % 70'i gibi bir fiyata, 25 yıl vade ile, cam fabrikası 55 yıl gibi uzun bir vade ile değerinin % 40'ına devredülmüştür.

Devredilenler arasında iplik ve çimento fabrikaları mevcuttur.

Japonya'da özel sektöre devir birinci plana alınmış, daha sonraları hisse senedi piyasası nominal değerler küçük tutulmak suretiyle canlandırılarak bugünkü halka yaygın sisteme geçilmiştir.

Mitsubishi Ltd.'in hissedarı 11.000'den fazladır.

Almanya tabtikatı bize daha uygun ve özelleştirme yakın tarihte olduğu için üzerinde daha fazla durulması icabeder.

Ord. Prof. Hırş bir konferansında şu hususlara temas etmiştir :

"Almanya'da az gelirli halk tabakalarına mahsus hisse senedi anlamına gelen (volksaktie) tabiri hukuk teriminden ziyade siyasi bir paroladır.

Bu parola 1955 yılında Avusturya'daki seçim kampanyasında Sosyal Demokrat Partiye muhalif olan Avusturya Halk Partisi tarafından ilk defa ortaya atıldıktan sonra 1957 yılında Federal Almanya'daki seçimlerde de sosyalist olmayan partiler tarafından kullanılmıştır.

Sözü geçen parola ile iki farklı husus ifade edilmek istenmiştir :

"1. Doğrudan doğruya devletin elinde bulunan hisse senetleri milli ekonominin faydasına olarak özel ekonomi sektörüne o şartlarla devredilmelidir ki bu hisse senetleri büyük özel müesseselerin eline değil, milyonlarca ferdin eli-

ne, halkın eline geçsin. Bu suretle az gelirli halk tabakalarının doğrudan doğruya olmasa bile hiç olmazsa dolayısıyla ufacık bir mülke sahip olma arzuları tatmin edilecektir.

2. Sosyâlist olmayan siyasi partiler tarafından ileri sürülmüş olması olayından anlaşılacağı vechile halka mahsus hisse senedi parolası ile kastedilen ikinci hedef, devletçi ekonomilerde fertlerin iktisadi bakımdan bağımsızlığını kaybetmek suretiyle yavaş yavaş bir nevi köle haline veya devlet emekçisi durumuna gelmesini önlemek ve özel mülkiyet ilkesine sadık kalarak bugünkü duruma nazaran daha adil bir mal ve mülk taksimini temin etmektir.

Bu suretle koyu sosyalizm veya devletçilik siyaseti karşısında sosyal piyasa ekonomisinin sağlamaştırılması istenmektedir. Bu ve buna benzer fikirlerle karşı bilhassa marksist parti ve sendikaların cephe almaları pek tabiidir".

Almanya ve Avusturya'da görülüyor ki halka ait hisse senedi tabiri, sosyalist olmayan partiler tarafından ortaya atılmış ve kullanılmıştır.

İlim adamları veya teknokratlar birçok inceleme ve tetkikler yaparlar. Bunları tatbikat alanına ise siyaset adamları intikal ettirirler.

Almanya'da ise bu hareketin fikriyatçısı ve tatbikatçısı, seçim kampanyasında, kendisi ile mülâkat yapan bir Fransız gazetecisine :

"Volkswageni orta gelirli için hisse senetleri halinde taksim edeceğim ve Alman halkçı kapitalizminin temelini atacağım" diyen Prof. Erhard olmuştur.

Asıl başlangıç bu sözdür ve bu başlangıçla Almanya bugünkü haline gelmiştir. Volkswagenin satışı yapılırken hisse senetleri günün rayicine göre değerlendirilmemiş, makûl değer üzerinden halka intikal ettirilmiştir.

Alman hükümeti bunu yaparken biz bu fabrikayı milletten aldığımız vergilerle, avanslarla kurduk. Şimdi ise aldığımızı asıl sahibine, millete iade ediyoruz ve bu iadeyi yaparken bazı kolaylıklar yapmak mecburiyetindeyiz demişler ve öyle yapmışlardır.

Seçimlerden soma Federal Almanya Başbakanı, Hükümet adına yaptığı beyanatta : "Sermaye teşekkülü ekonomimizin produktivite oranını arttırmak ve bünyeyi buhranlara karşı dayanıklı kılmak için şarttır. Geniş bir şekilde dağılmış mülkiyet ise büyük bir vatandaş kitlesinin haysiyet ve milletin bütününe olan bağlılık duygularını kuvvetlendirmek bakımından şarttır.

Bu iki hedefe büyük bir tasarruf hareketine imkân hazırlamadan ulaşmak mümkün değildir. Sermayeyi ve varlığı arttırmak ancak çalışmak ve tasarrufta bulunmak şartı ile gerçekleşir. Tasarrufta bulunmak ekonomik ve ahlakî yönden de şarttır" demiştir.

Hazine Bakam Dr. Lindrath 1958 yılındaki beyatında : "Federal hükümet iştiraklerinin, özel şahısların elinde bulunan iktisadi müesseselere devri meselesi, hususi mak-satlarla alınan münferit bir tedbirden ibaret değildir. Bilâkis hükümet politikasının bütünü içersine giren bir tatbikattır.

Federal parlamentonun son iki dönemi sırasında görülen geniş ekonomik gelişmeler sosyal pazar ekonomisi alanında başarılıdır. Federal hükümet pazar ekonomisini, özel teşebbüsün gelişmesini ve serbest rekabet unsurunu, bütün halk tabakalarında müspet bir hayat standardının kurulması için ön şart olarak kabul etmiştir.

Bölünmüş bir Almanya'nın iki bölgesinde yanyana yaşatılan ve ana esasları birbirinden temelden değişik olan iki farklı ekonomi sisteminin mevcutiyesi tatbikatta serbest pazar ekonomisinin üstünlüğünü göstermiştir.

Burada olduğu gibi D. Almanya'da da aynı istidat ve ehliyet haiz Almanlar yine aynı sebat ve gayret ile ülkelerinin yeniden imar hareketi için emek sarfetmektedirler, fakat merkezi ekonomik planlama, zecri tedbir ve hürriyetsizlik neticesinde, orada çalışanlar yapmış oldukları çalışmaların meyvelerini toplayamamışlardır.

Hiçbir devlet ekonomisi ve hiçbir kollektif mülkiyet özel mülkiyeti nesilden nesile intikal ettiren ve çoğaltan, müstakil varlığı koruyan ve geliştiren, serbest ekonomi gibi yaşama ve yaratma kudretine imkân vermez.

Federal hükümet umumi menfaatlerin ihtiyacı oranıyla sınırlandırılmak şartıyla kazanç (kâr) getiren ekonomik faaliyet sahalarının özel sektöre iadesine taraftardır.

Bu hedef., hükümetin, 29 ekim 1957 günü yapmış olduğu emeğe bağlı ekonomik federal servetin halka intikal ettirilmesi ve bu sayede, mülkiyetin geniş bir halk tabakasında ve bühassa çalışan nüfus arasında teşekkülü ile ilgili beyanatında, gösterilmiştir.

Halka intikal ettirme tedbirlerinin başlıca gayesi geniş bir halk tabakasında ferdi mülkiyetin teşekkülünden ibarettir. Geniş bir şekilde dağılmış mülkiyet, yalnız sosyal pazar ekonomisinin bir unsuru değil, aynı zamanda serbest ekonomiye ve serbest cemiyet nizamına inanan devletimizin ana gayelerinden biridir".

Başbakan ve bakanların beyanlatlarında görüldüğü gibi, Almanya'da özelleştirme ve halka intikal programlandığı şekilde tatbik edilmiştir.

Başta Volkswagen olmak üzere, petrol, gaz ve maden mevzularında faaliyette bulunan 33 şirketin büyük bir bölümünde işlem tamamlanmıştır.

Seçimler yenilenmiş ve Sosyal Demokrat-Liberal Koalisyonu iktidar olmuştur. Yeni Hazine Bakam Hans Lenz parlamentoda yaptığı beyanatta :

"Görüüşüme göre devlet, sosyal yardım gibi, ancak umumi menfaat ile alâkalı konularda ekonomik bir faaliyette bulunmalıdır.

Buna mukabil aynı devletin değişik ekonomi sektörlerinde, meselâ gemi inşaatında, alüminyum istihsalinde veya Alman ekonomisinin herhangi bir dalında faaliyette bulunması mahzurludur.

Bu sebepten dolayı ben de, 1957 senesinde selefim Sayın Hermann Lindrath tarafından ele alınmış olan federal teşebbüslerin özel sektöre devir politikasını, yeni koalisyon kabinesinde devam ettireceğim. Devlet rekabet esasına dayanan serbest ekonomi ile alâkalı kamu sanayi işletmelerinden peyderpey ayrılacaktır.

Umumi hayat seviyesinin yükselmesi ve dolayısıyla gelişme hızı ile merhale almamış geniş halk kitlesinin daha insani yaşama imkânlarına sahip olması maksadıyla yapılan halka intikal ticari olmayıp, politik bir olaydır".

Cesaretle ve büyük bir kararlılıkla tatbik edilen bu çalışmalar neticesinde yüzbinler mertebesinde iktidardaki partiler değişmesine rağmen, işçisi olan Volkswagenin, bir milyondan fazla hissedarı olmuştur.

Harpten mağlup çıkmış Almanya'nın, Avrupa'daki galiplerini aşan kalkınma hamlesini başarması, yani Alman mucizesinin temeli budur.

Bu neticeler alınır, münakaşalar ve tatbikat devam ederken, diğer memleketlerde ve Türkiye'de olduğu gibi muhalifler anayasa Mahkemesine müracaat etmekten geri kalmamışlardır.

Anayasa Mahkemesinin uzun olan gerekçeli kararının mühim olan netice kısmı şudur :

"Düşünce özel teşebbüslerin serbest rekabetine istinat eden ve devleti, belirli umumi vazifeler dışında müteşebbis olarak, reddeden bir pazar ekonomisi kavramına uygundur.

Böylece, özel sektöre intikal eden mülkiyetin, geniş bir şekilde dağılması ve bugüne kadar ancak emek geliri ile geçinen çevrelerde de mülkiyet teşekkülünün mümkün kılınması gibi birkaç sosyal siyaset gayesi birleştirilmiştir. Bu şekilde ferdi hürriyet ve insan haysiyetinin emniyete alınacağı, aile ocağına bir gelişme imkanının verileceği ve hür cemiyetin menfaatine uygun olarak da bir kudret temerküzünün önleneceği düşünülmüştür."

Burada bilhassa üzerinde durulması gereken şudur :

Doğu ve batı olarak bölünmüş iki Almanya'nın durumunu, şüphesiz ki herkesten iyi bilen bir Alman devlet adamı mukayese ediyor ve serbest piyasa ekonomisini benimseyen batının büyük gelişmesini apaçık belirtiyor.

Hakikaten bölünmüş iki Almanya aynı sanayi kültürüne sahiptir, aynı sanayi köküne haizdir. Hatta harp sırasında bazı özel sanayi kolları doğuda kalmıştır.

Doğuda devletçi ekonomi, batıda ise serbest piyasa ekonomisi, özel sektör ve hür teşebbüs hakimdir. Hangi sistemin başarılı olduğunu bundan daha güzel belirtecek misal bulunamaz. Teoriler, nazariyeler ne derse desin, tatbikat bu misalde hür teşebbüsün, özel sektörün üstünlüğünü gözler önüne sermiştir ve sermeğe devam etmektedir.

Batı ve Doğu Almanya'ya benzer şekilde Güney ve Kuzey Kore'yi de mukayese etmek mümkündür. Orada da suni bir hatla bölünmüş aynı sanayi kültürüne haiz millet vardır. Güneyin sanayide, ihracatta aldığı mesafe ve gelişme, gözler önündedir ve misal olarak kalkınmakta olan milletlere gösterilmektedir.

Nitekim, Almanya'da ve Doğu Avrupa'da duvarlar yıkılmış, serbest piyasa ekonomisine ve özelleştirmeye süratle geçilmektedir.

İstanbul Sanayi Odası'nı Eylül 1990'da ziyaret eden S.S.C.B. Bilimler Akademisi, Dünya Sosyalist Ekonomileri Enstitüsü'nden Prof. Dr. Papov Shatalin Planı hakkında bilgi vermiştir. Planın, devlet tahvillerinin yanı sıra tesislerin de el değiştirmesini, hisse senetlerinin halka açık tutulmasını, altın rezervlerinin de tasarruf sahiplerine aktarılmasını hedeflediğini belirtmiştir. Özellikle özelleştirmeye planda önemli yer verildiğini, asıl gayenin serbest piyasa ekonomisine geçiş olduğunu söylemiştir.

Aynı Enstitünün Başkanı olan Prof. Kuprianov Yüksek Sovyette müzakere edilen meselenin serbest piyasa ekonomisine geçiş değil, bu geçişin, eski sistemi birdenbire yok edip yeni bir sisteme süratle nasd geçilebileceği hususu olduğunu belirtmiştir.

TÜRKİYE'DE DURUM

Dünyada belli başlı üç memleketteki gelişmeler dikkatle ve daha geniş bir şekilde incelenirse Türkiye'de yapılması gerekenler ortaya çıkar. Esasen KİT'lerin kuruluş kanunları ve gerekçeleri incelenirse herşey açıklıkla görülebilir.

Memleketimizde muhtelif devrelerde işletmelerin kuruluşu ve şirketleşme değişik durumlarında olmuştur.

İstiklâl Savaşı'ndan hemen sonra toplanan İzmir İktisat Kongresi kararlarına uygun olarak 1923-1933 devresinde serbest piyasa ekonomisine ağırlık verilmiştir.

1924 yılında özel teşebbüs şeklinde kurulan İş Bankası'nın statüsüne sanayi kuruluşları kurmak ve bunları şirketler haline getirdikten sonra hisselerini halka satmak maddesi konmuştur.

1926'da kurulan Sanayi ve Maadin Bankası Kanununda, bakanlar kuruluna devlet işletmelerini şirketler haline getirip halka hisse senedi satma yetkisi verilmiştir.

Atatürk, Merkez Bankası ile ilgili beyanında "Milli Banknot İhraç Kurumunun tam bağımsız çalışması şarttır. Onun için kurum bir anonim şirket olmalı ve halk hissesi, devletin müdahalesini önleyecek nispette tutulmalıdır" demiştir.

Yine başka bir beyanatında :

"Milli ekonominin temeli, prensip olarak fertlerin, hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını gözönünde tutarak devlete de yer vermektir" demiştir.

Ancak Birinci Cihan Harbi sonrasında müteşebbis ve sermaye noksanlığına 1929 dünya ekonomik buhranı eklenince arzu edilen netice alınamamıştır. Böylece 1939-1950 devresinde işletmelerin devlet eli ile kuruması zaruret haline gelmiştir. Anca kuruluş kanunlarında halka devredilme ilkesine yer verilmiştir.

Kuruluş kanunlarında ayrıca teşekküllerin müdebbir bir tüccar gibi hareket edeceği yeramiş, umum müdürün vazifeleri belirtilirken bu husus tekrarlanmıştır.

Muhtelif vesilelerle KİT'lerin sanayileşmede bir müddet öncülük edeceği, eğitim vazifesi göreceği de belirtilmiştir.

Nitekim 1933 yılında kurulan Sümerbank'ın 2262 sayılı kuruluş kanununun 2. maddesinde şu husus yer almıştır :

"Sümerbank devralacağı fabrikaları, devir tarihinden itibaren bir sene zarfında, tespit edilecek değerler üzerinden, şirket haline getirmeğe mecburdur. Bu şirketlerin hisse senetlerinin Türk şahıslara ve müesseselerine satılması caizdir".

Aynı şekilde Etibank kanununda, maden ve elektrik üretim ve nakil tesislerinin şirket halinde getirilmesi ve hisse senedi halinde halka devri, yer almıştır.

Bu hükümler seneler geçmesine rağmen tatbik edilmemiş veya edilememiş, daha sonraları kanunlar tadil edilirken, bu maddeler de kaldırılmıştır.

1946'dan sonra demokratik hayata geçilirken kurulan partilerin ve 1950'de iktidar olan Demokrat Parti'nin programında KİT'lerin özelleştirileceği yer almıştır.

Bu husus demokrasiye 1960'da ara verildikten sonra, kurulan partilerin programında ve 1964'te iktidar olan AP'nin programında da çok net olarak belirtilmiştir.

Nitekim 1950'den önce bir taraftan devletin iştirak ettiği ve % 50'den fazla hisseye sahip olduğu devlet ağırlıklı, diğer taraftan % 50'den fazlası halka, özel şahıslara ve yabancı sermayeye ait, teşekkül ve şirketler kurulmuştur.

Sınai Kalkınma Bankası vasıtasıyla, Dünya Bankasının kredi verdiği ve hisse aldığı bu şirketlerin bir kısmında, hisseler bilâhare halka devredilmiştir. Çukurova Elektrik ve lastik fabrikaları bu grup içinde mütalâa edilebilir ve iyi örnekler olarak gösterilebilir. Bu şekilde kurulan çimento, şeker fabrikaları ve tekstil kuruluşlarının bazılarında ise politik istikrarsızlık, hisse senetlerinin yaygınlaşmasında talihsiz denemeler olmuştur. Tabiiyatıyla çimento fabrikalarının büyük bir kısmını iyi misaller arasına almak daha doğrudur.

Yaşanan bazı talihsiz misalleri belirtmek ilerde alınacak tedbirler bakımından faydalı olacaktır.

Eskişehir, Maraş, Adıyaman, Nevşehir ve Karaman Tekstil Anonim Şirketleri Sümerbank'ın öncülüğünde mahalli halkın geniş iştiraki ile kurulmuştur. Projeleri 1955-1957 devrelerinde yapılan bu tesislerde 1958 devalüasyonu hesapları alt üst etmiş, 1960'dan soma, işe başlamış inşaatların devamı münakaşa ve müzakere mevzuu olmuştur. Bunların seçim propagandası yatırımları şeklinde gösterilmesi ise ayrı bir talihsizliktir. 1963 ve 1964'te tekrar etüdürl yapılarak tesislerin ikmalî kararlaştırılmıştır.

1967-1968 yıllarında tesisler devreye sokulmuş fakat 10 sene evvelki, 8-10 milyon TL'lik keşfe mukabil, zamanın uzaması ve devalüasyon sebebiyle 45-50 milyon TL'na mal olmuştur.

Böylece işletmede yabancı kaynak oranı % 80'leri aşmış, işletme bizihi kâr ederken, finansman yükü bilançoların zararlı kapanmasına sebep olmuştur.

Sümerbank öncülüğünde başlayan misallerde iktidar değişimleri ve kararsızlıklar, kuruluş devresinin uzamasını intaç etmiş, bu hal şirketler malî bunalıma sokmuş ve neti-

cede özelleştirme yerine, yüksek murakabe raporlarına kadar intikal eden devletleştirme fikriyatı başlamıştır.

Sermaye artışı mecburiyeti doğunca, 10 sene temettü alamamış ortaklar mevcut hisselerini muhafaza, fakat rüçhan haklarını kullanamamışlardır. Yeniden değerlendirme gibi mevzuat olmayınca da tabii devlet eli ile haksızlığa uğramışlardır.

1965'te Batman-İskenderun petrol boru hattı inşa edilince, TPAO belirli geliri nazarı itibare alarak, geniş bir hisse senedi satış kampanyası açmıştır. Muhalifler stratejik bir işletmedir, yabancıların eline geçmemelidir kampanyası açarak; projelerin esasen yabancılar tarafından yapıldığı, sınırları aşan boru hatları bulunduğu bilinmesine rağmen; netice alınmasına mâni olmuşlardır.

1968'de bazı çeminto fabrikaları ile Tofaş'ın MKEK'na ait hisselerden % 15'inin satışı için yetkililer Avrupa'daki işçilerimizden talepleri almışlar, Tofaş kârlı olunca vazgeçilmiş, çimentoların bazılarında ise gecikmeler olmuştur.

1969'da Sümerbank'ta başlangıç olmak üzere, esasen Anonim Şirket olan Manisa Tekstil'de % 60 olan hissesinin % 50'nin altına indirmek için yapılan çalışmalar daha da hazindir.

Manisa Tekstille, aynı tarihlerde kurulmuş hemen hemen aynı tip imalat yapan, fakat Sümerbank'ın hissesi % 50'nin altında olduğu için, idaresi özel olan bir tekstil işletmesinin mukayesesi yapılmış, ikincisinde sermayeye oranla cironun % 185, kârlılığın ise % 181 fazla olduğu tespit edilmiştir.

Özel işletmedeki üst kademe idercelirenin Sümerbank'ta yetiştikleri nazarı itibare alınınca, başlıca sebebin, devlet işletmesindeki bürokratik çarkın ağır işlemesi olduğu görülmüştür.

Mevduat faizlerinin % 3, tasarruf bonusu faizlerinin % 6 olduğu bir devrede, Manisa Tekstil'de önce % 10 üzerinde bir temettü dağıtma imkânı temin edilmiştir. Uzun gayretlerle Sanayi, Maliye ve DPT'den özelleştirme müsaadeleri alınmış fakat iderciler değişince, ilk adım bile atlamamıştır. Geçen yıl Sümerbank'ın özelleştirilmesini inceleyen yabancı müşavirlik firmasının, Manisa Tekstil'den başlanmasının uygun olacağını belirttiği söylenmektedir.

Daha yeni bir örnek Asil Çelik'tir. Kuruluştaki % 20 hissenin halka satılacağı programlanmıştır. Talepler gişe camları kırılacak derecede fazla olunca, öğleden sonra satış durdurulmuştur. Yarım gün içinde, ayrılan kontenjanı % 2 aşan talebi karşılamak bile problem olmuştur. Devletin istikrarlı olması prensibine rağmen, mevcut kur garantisi sistemi 1978'de kaldırılınca hesaplar alt üst olmuş ve şirket tam tersine devletleştirilmek mecburiyeti ilke karşı karşıya kalmıştır.

Hükümet programlarında olmasına ve serbest piyasa ekonomisine gönülden inanlanlarca başlatılmasına rağmen, muhaliflerin bazen doğrudan bazen de dolambaçlı yollarla teşebbüsleri engellemeleri bu misallerde açıkça görülmektedir.

Almanya'da Hristiyan Demokrattan Sosyal Demokrat'a değişmeler olmuş fakat başlanan hareket devam ettirilmiştir. Türkiye'de ise genellikle iktidar değişmeleri bir yana, programı serbest piyasa ekonomisine dayalı olmasına rağmen, idareci değişlikleri başlanan teşebbüsleri bile, neticesiz küabilmiştir.

Türkiye'de KİT'ler başlangıçta zaruretten kurulmuş ve kısa zamanda özelleştirilecekleri kuruluş kanunlarında yer almıştır.

Zaman içinde muhtelif sebepler ve devletçi ekonomi taraftarlarının doğrudan veya değişik yollardan meydana getirdikleri durumlar muvacehesinde, muhafaza edilmek mecburiyetinde bırakılmışlardır. Bugün dünyadaki sosyalist ekonomilerde bile, özelleştirme devam ederken, Türkiye'de manialar meydana getirilmektedir.

Kuruluşlarda iktisadi kelimesine tam zıt olarak çok kere sosyal ve daha çok politik mülâzalar ağır basmıştır.

Fizibilite etüdünden yer seçimlerine varıncaya kada hatalar yapılmıştır. Kuruluş safhaları kararsızlık ve istikrarsızlık sebepleri ile uzamıştır. İlâve ve idame ve yenileme hususları, bütçe ve tercihler sebebi ile zamanında yapılamamaktadır.

İşletmede en ufak bir yatırımın bile, ilgili umum müdürlük ve bakanlıkla birlikte Maliye Bakanlığı ve DPT müsaadesi üe yapılması mümkündür. İşletmede karar mekanizması ağır işler Personel ile ilgili tedbirlerin politik tesirlerden kurtarılması mümkün değildir.

Üçüncü entegre demir-çelik tesisinin kuruluşu ile ilgili çalışmalar enteresan bir misâldir.

Dünyada yer seçimi prensiplerine aykırı olarak politik yönden Sivas seçilmiştir. Hatalı olduğu bilinmesine rağmen çaresiz kalınmış, en az zararlı olacak şekilde getirilmekle iktifa edilmiştir.

Bu hususlar Yüksek Murakabe Heyeti raporlarında yer almış KİT reorganizasyon ve DPT komisyonlarında senelerce incelenmiş ve ciltlerle reorganizasyon projeleri hazırlanmıştır. Fakat hemen hemen hiçbir devrede tatbik imkânı bulunamamıştır.

Bütün bunlara rağmen, hamen bile rehabilitasyona tabi tutulmalarından bahsedilmektedir.

KİT'lerin özelleştirilmesi ve halka açılmasında çok geç kalınmıştır. 1983'te başlanan ve en üst kademedden desteklenen çalışmalar yavaş yürümektedir.

Köprü ve baraj kâr ortaklığı senetleri mutlaka belirli gelir ödendiği için; bugüne kadar hisse senetlerinden hüsrana uğramış olanları; alıştırmanın müspet adımları olmuştur.

Halen meslek teşekküllerimizde bile, senelerce özelleştirmeye ideolojik sebeplerle karşı çıkanların, ortaya attığı yanlış mülâhazaları tekrarlayanlar vardır.

ERDEMİR'in özelleştirilmesi mevzuubahis olunca stratejik malzeme olduğu, bu sebeple vazgeçilmesi söylenilebilmiştir.

Dünyada 400 milyon ton yassı mamul üretilirken, 1.5 milyon tonun stratejikliğinden bahsedilemez.

Kârlı olmayan, rehabilitasyon ihtiyacı olan bir tesis bu halile halka açılmaz.

Rehabilitasyonu devlet eliye yaparak kârlı hale gelmesini beklemek te zaman kaybıdır. Satın alacak özel müteşebbis veya yabancı sermaye devletten daha süratle gerekeni yapar.

Bu şekilde çalışmalara mani olacak gayretler hatalı olup, gecikme tevlit etmekten başka bir şey değildir.

Her sene İstanbul Sanayi Odası dergesinde 500 büyük firmanın faaliyetleri ile ilgili rakamlar yer almaktadır. Bu rakamlar tetkik edildiğinde, toplam olarak ciro ve kârın öz sermayeye ve personel adedine oranlarında özel sektör rakamlarının Kamuya nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir.

500 içine giren, 414 özel sektör kuruluşunun 1991 yılı toplam kârları 7.3 Milyar olmasına mukabil, 86 kamu kuruluşu toplam 13.1 Milyar zarar etmişlerdir.

Daha iyi bir mukayese aynı sektörde, benzer imalat yapan tesisler arasında yapılırsa, daha iyi fikir verir.

NETİCE OLARAK

Devlet işletmecilikten süratle çekilmelidir. Milyarlarca zarar eden bir işletmenin işsizliği önlemek için devam ettirilmesi sosyal gaye olarak düşünülmemelidir. Bu, milletin büyük kesiminden o işletmede çalışanlara kaynak aktarılması demektir.

Aksi halde enflasyonla mücadelede netice almak imkânsızlaşır ve bu da geniş kitlenin aleyhine olur.

Zarar miktarının, okul, hastane, yol gibi hizmetlere aktarılması daha yaygın sosyal hizmettir.

KİT'ler zaman kaybedilmeden özelleştirilmeli ve halka açılmalıdır. Halen zarar edenler, Japonya'da yapıldığı gibi, cüzi peşinat ve uzun vadeli ödeme esas alınarak özelleştirilmelidir.

Zarar eden tesisi eğer satın alacak teşebbüs sahibi yoksa, zaman içinde faaliyetini tatil edecek tedbirler alınmalıdır.

Milletin tasarrufa teşvik edilmesi ve küçük tasarrufların değerlendirilmesi şarttır.

Bunun için kârlı işletmelerin hisseleri halen yapıldığı gibi, borsada daha hızlı bir şekilde satılmalıdır. Satışlarda hisse senedi sahiplerini yaygınlaştıracak ilâve tedbirler de alınmalıdır.

Pektim, THY, Erdemir gibi büyük işletmelerden önce iştirak halinde olanlar ve küçüklere öncelik verilmelidir.

Sünerbank mağazalarının özelleştirilmesi mevzubahis olmuş, fakat henüz tam neticelenmemiştir.

Mağazacılık ticarettir. Devletin sanayi işletmesine nazaran ticaret yapması daha zordur.

Başlanan adımlar kararlı, istikrarlı, tavissiz ve cesaretle ve daha da hızlanarak devam etmelidir.

Amerika'nın, Japonya'nın, Almanya'nın, İngiltere'nin yaptığını Türk milleti olarak bizim yapamamız için hiçbir mazeret bulunamaz.

KAYNAKLAR

1. Halka Açık Şirketler, Sünerbank Kültür Yayınları, 1969.
2. KİT'ler ve Halka Açılma Boğaziçi Yayınları, 1983.
3. Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Prof. Dr. M. Aysan.
4. İSO Dergisi, Sayı 301 ve sayı 318.